

ГЕОРГИ ЗОЛOTOВИЧ КАТО УЧАСТНИК В ЦЪРКОВНО-НАЦИОНАЛНОТО ДВИЖЕНИЕ

Пламен Митев

Според една отколешна и неписана нашенска традиция, изследователите на църковно-националното ни движение съсредоточават най-често вниманието си към църковните водачи или към онези български архиереи и духовници, които след 1870 г. участват активно в ръководството на екзархийските дела. Затова и сред множеството публикации, посветени на българския църковен въпрос през XIX в., основен дял заемат проучванията за такива знакови лица на борбата за възстановяване на независимата българска църква като Неофит Бозвели, Иларион Макариополски, Стоян Чомаков, Гаврил Кръстевич, Антим I, Петко Славейков, Йосиф Соколски, Александър Екзарх. Подобен подход има своята логика и позволява не само да се открият конкретните приноси на всеки един от споменатите възрожденци, но и да се проследят чрез техните действия промените в програмните цели, в методите и средствата на борба срещу Вселенската патриаршия. Недостатък на този подход обаче е, че акцентирайки върху свършеното от водачите на движението, съзнателно или не, предпоставяме за всички техни съратници ролята на безименна маса от последователи и съмишленици. Сред мнозинството от „анонимни“ и позабравени представители на цариградските българи, без подкрепата на които църковният въпрос не би могъл успешно да се разреши, е и Георги Иванов Золотович (1799 – 1881) – високообразован и преуспял търговец, патриот и меценат, чиито обществени изяви заслужават признание, независимо че не е сред всепризнатите ръководители на църковното движение.

Най-ранните сведения за фамилията на Георги Золотович се отнасят до неговия дядо – Първан (според някои източници Васил) Генков¹. Роден в Калофер около 1748 г., подобно на други свои съграждани той отрано се насочил към търговията с гайтани. Разнасял изработената от калоферските майстори продукция из цяла Тракия и постепенно, възползвайки се от благоприятната стопанска конюнктура, понатрупал богатство и самочувствие, а с тях си спечелил и признанието на местните първенци. Оженил се щастливо и от брака си със Злата Генкова имал четири деца – Тодор (1775–1777 г.), Мария (1768–1799), Иван (1778–1850) г.) и Васил (1781–1789)².

Ненавършил 40 години, Първан Генков умира през 1787 г., при недоизяснени все още обстоятелства. Това неочаквано изпитание се отразило върху съдбата на цялото семейство, но въпреки възникналите трудности Злата Генкова не се поколебала да направи нужното за да изучи по-големия си жив син. Деветгодишният Иван бил изпратен в Одрин, където получил добро за времето си образование. След завръщането си в Калофер, той подновил търговските дела на баща си и само за няколко години успял да създаде мрежа от партньори и съдружници, с които се заел да изнася занаятчийска продукция към Влашко и Русия.

С първото самостоятелно пътуване на сина на Първан и Злата Генкови на север от р. Дунав (1798 г.) се свързва и „раждането“ на фамилното име „Золотович“. Според семейните предания, когато търговският керван на калоферци достигнал руската граница, митническите чиновници

---

¹ Оскъдните сведения за рода на Георги Золотович са събрани от калоферския краевед Богдан Морфов, който съставя подробна биография на неговия племенник д-р Георги Золотович (1855–1927) – ръкопис, съхраняван в Националния музей „Христо Ботев“ – Калофер, инв. № 421. Благодаря на директора на музея Ася Николова за предоставената ми възможност да ползвам това ценно изследване.

² **Морфов**, Богдан. Доктор Георги Золотович. Калофер, 1977 (рък.), 4–5.

се затруднили при отбелязване на пълното име на Иван, който след смъртта на баща си станал по-известен като Иван Златин. Опитвайки се да обясни по-ясно фамилията си, младият българин показал една златна монета, при което писарят възкликнал радостно, че е разбрал и го записал като Иван Золотович. През следващите години Иван Золотович продължил да разширява търговските си контакти с Дунавските княжества и Южна Русия, като особено успешни се оказват деловите му отношения с одеските кантори на братя Тошкович, Палаузови, Мутеви. Тъкмо в дома на Димитър Ив. Мутев той се запознава с неговата дъщеря Рада, за която се оженва още при първия си престой в Одеса и от която има шест деца³.

Георги Золотович е първородният син на Иван и Рада. Роден е в Калофер през 1799 г., но биографичните сведения за ранните му години са оскъдни. Знае се, че учи първоначално в Карлово при един от най-авторитетните възрожденски даскали – Райно Попович. По-късно, според някои автори, продължава образованието си в Пловдивското гръцко училище, а от 1817 г. става ученик на Теофинос Каирис (1784 – 1853) в Кидония (дн. гр. Айвалък). Досегът с големия гръцки просветител изиграва важна роля за светогледното формиране на Георги Золотович. Именно в Кидония той разширява солидните си и енциклопедични познания, тук се запознава с идеите на Европейското просвещение и на Френската революция, тук усвоява и първите си уроци по любоворудие и политическа ангажираност. Повлиян от свободолубието на Теофинос Каирис, Георги Золотович е сред най-пламенните му последователи. Затова и когато през м. юни 1821 г., след като населението на Кидония изпитало отмъстителния и разорителен гняв на местните аги и бейове заради започналото Гръцко въстание, Золотович и неговият съученик Иван Селимински (1799 – 1867) не се поколебават да тръгнат с учителя си към о. Псара.

---

³ Пак там, с. 6.

За последващите митарства на двамата приятели липсват автентични и конкретни сведения. Ако се доверим на мемоарните бележки на Селимински, те подкрепят революционните планове на Фелики етерия и в началото на м. март 1822 г. се включват в доброволческия отряд на Салас, с който се отправят към Атон, оттам към Пелопонес и Атина, а накрая попадат и в Италия⁴. Кога Золотович се завръща в родния Калофер обаче и какво прави по време на Руско-турската война от 1828/1829 г., не е ясно, тъй като фактологическият материал, с който разполагаме за този период от неговия живот, е много фрагментарен. Според семейните предания, Георги заминава за Одеса и започва да работи като писар в кантората на своите вуйчовци Евстати и Стефан Мутеви. През 1835 г. се установява в Цариград и се захваща със самостоятелна търговска дейност. Наема кантора в Кючук ени хан – едно от българските средоточия в имперската столица, като първоначално изкупува и препродава жито, по-късно и вино, но умело влага капитали и в други печеливши сделки и постепенно се утвърждава като търсен партньор и способен ангросист.

Десетина години по-късно, вече позабогатял и ползващ се с името на коректен и влиятелен търговец, Золотович започва да се включва и в обществените дела на цариградските българи. Прави щедри дарения на училища и църкви, помага на млади българи да получат по-добро образование. Той е сред дарителите на българските училища в Цариград, Лозенград и Калофер, на българското читалище и на българското благотворително братство „Просвещение“ в Цариград⁵, спомоществовател е на вестниците на Георги Раковски „Българска дневница“ и „Дунавски лебед“,

---

⁴ Д-р Иван Селимински. Съчинения. Под ред. Росица Димчева и Николай Кочев. София: Български писател, 1989, с. 376.

⁵ **Чилингиров**, Стилиян. Български читалища преди Освобождението. Принос към историята на Българското възрождане. София, 1930, с. 529.

съдействия на дузина български младежи да учат в Русия, Франция или в най-елитните по онова време в пределите на Османската империя светски училища. Съпричастността на Георги Золотович към духовното пробуждане на цариградските българи проличава добре и от ролята, която той изиграва за осигуряване на материална помощ за българското училище към църквата „Св. Стефан“. През м. март 1858 г. Золотович и другите трима попечители на училището (братя Никола и Христо Тъпчилещови и Димитър Гешов) изготвят молба до руския император Александър II и само месец по-късно тяхното искане е удовлетворено, като със заповед на министъра на финансите се нарежда на училището да се отпускат ежегодно по 1200 сребърни рубли за закупуване на нужните учебни пособия⁶. Именно тези и други подобни любородни ангажименти на Георги Золотович дават основание на Анастас Гранитски (1825 – 1879) да включи Золотович в групата на най-заслужилите българи от средата на XIX в., а Георги Раковски да го определи като „честен и истинен българин“. За влиянието и авторитета на Георги Золотович може да се съди и по отношението, което руските дипломати в Цариград демонстрират към него. В годините след Кримската война например, той е редом с Гаврил Кръстевич, братя Тъпчилещови и Александър Екзарх, сред малцината официално и най-често канени българи на организираните от руския посланик балове и приеми⁷.

Към 40-те и 50-те години на XIX в. се отнасят и първите публични изяви на Георги Золотович, свързани с българския църковен въпрос. Още през 1844 – 1845 г. той подкрепя усилията на Неофит Бозвели и Иларион Макариополски да

---

⁶ **Великов**, Стефан. Към въпроса за откриването и началната дейност на българското училище в Цариград и помощта, която му оказва Русия. – В: Сб. В чест на академик Христо А. Христов. Изследвания по случай 60 години от рождението му. София: Изд. БАН, 1976, с. 126.

⁷ **Начов**, Никола. Цариград и българското възраждане. – В: Сб. Иларион Макариополски, митрополит Търновски (1812 – 1875). София, 1925, с. 124.

се популяризират и постигнат основните български искания. Включва се активно в изграждането на българската църковна община в Цариград, става един от епитропите на църквата „Св. Стефан“, участва в организирането и на всички по-ярки инициативи на цариградските българи, насочени срещу политиката на Вселенската патриаршия и срещу действията на столичните фанариоти. В качеството си на член на църковното настоятелство, редом до Гаврил Кръстевич, Александър Екзарх, Захари Струмски, Никола Чалики, Коста Ранов, Стефан Ковачевич, той дава своя принос за навременното и успешно решаване на множеството злободневни проблеми, съпровождащи утвърждаването на цариградската българска община като ръководен център на църковното движение. През 1851 г. например, Золотович е сред 17-те видни българи, на които е възложено да изработят „писменното устройство, от което да се води народното общество църковно да си управлява работите“⁸.

Солидната езикова подготовка и широката обща култура, които Георги Золотович притежава, го правят неоценим консултант и помощник на църковните ни водачи и в годините след Кримската война. В изпълнените с драматизъм и динамични обрати месеци след Великденската акция от 3 април 1860 г. например, когато от цариградските българи се очаква да предложат конкретни решения на разпратата с Патриаршията, тъкмо Золотович е натоварен да проучи заедно със Захари Струмски споразуменията на сръбското, влашкото и гръцкото (в свободна Гърция) духовенство с Вселенската патриаршия, за да използват опита на съседните балкански народи. Както отбелязва Йосиф Дайнелов в писмо до Георги Раковски от 14 декември 1860 г., Золотович и Струмски са взели „текстите на сръбското, влашкото, гръцкото спогодане и съгласие с партикана и по тях се повеждат и вадят онова, което [на] нас трябва.“⁹

⁸ Архив на Г. С. Раковски. Т. II. Писма до Раковски (1841 – 1860). Съст. Никола Трайков. София: Изд. БАН, 1957, с. 86.

⁹ Пак там, с. 802.

През 1861 г. Георги Золотович е сред тези български първенци, които съветват архимандрит Антим (бъдещият български екзарх) да приеме примамливото предложение на патриарх Йоаким II да бъде ръкоположен в епископски сан, но да не отива в епархията си¹⁰. Пак той спомага да се преодолее напрежението между някои от по-видните цариградски дейци и Георги Раковски, който настоява от страните на в. „Дунавски лебед“ за по-радикални действия, без да се изчаква подкрепата на Високата порта¹¹. Георги Золотович се изявява и като активен радетел за опазване на православието по българските земи от чуждите пропаганди. В началото на 60-те години на XIX в. той открито изразява позициите си за униатските инициативи в българските земи и последователно подкрепя усилията на Г. Раковски да се противодейства на католическите и протестантските мисионери на Балканите.

Признание за заслугите на Георги Золотович е участието му в заседанията на Привременния смесен съвет в Цариград от 5 септември 1869 г. до 13 март 1870 г. Неговите опит и ерудиция, умереност и свободолюбие, са оценени от цариградските българи по достойнство и още на второто заседание (от 2 януари 1870 г.) той е избран в четиричленната комисия, която трябва да изработи Устав на Привременния български съвет¹². Тези негови качества проличават и по време на някои от най-разгорещените дискусии между тогавашните български архиереи и представителите на миряните в Привременния съвет. Особено критичен е например Георги Золотович към проявите на прекомерно самолюбие, самоувереност и незачитане мнe-

---

¹⁰ **Кирил**, патриарх български. Екзарх Антим I (1816 – 1888). София: Синодално издателство, 1956, с. 118.

¹¹ Архив на Г. С. Раковски. Т. III. Писма до Раковски (1861 г.). Под ред. на Никола Трайков. София: Изд. БАН, 1966, с. 97 и с. 189.

¹² Църковно-народният събор 1871 г. Документален сборник по случай 130-годишнината от Първия църковно-народен събор. Съст. Христо Темелски. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 2001, с. 42.

нието на другите от страна на Иларион Макариополски, но това не му пречи да признава неговия принос за решаването на българския църковен въпрос и въпреки несъгласията си с действията му, да пледира за „помирение“ и консенсус между членовете на съвета¹³.

Демонстративното неодобрение и публичните укори, които Георги Золотович отправя спрямо поведението на Иларион Макариополски още от 1860 г.¹⁴, могат да се обяснят с принципното разбиране на Золотович, че църковният живот не трябва да зависи единствено и само от волята и интересите на православния клир, тъй като и миряните трябва да участват в ръководството на българската църква. И още нещо. Дали под влияние на преживяното с Иван Селимински в годините около Гръцкото въстание или покрай ежедневните грижи за търговските си дела, но някогашният възторжен последовател на Каирис и на френските революционери постепенно е поулегнал и през 40-те години на XIX в. се е отказал вече от силовите и радикалните действия. Той продължава обаче да се изявява като един от малкото волтерианци в средите на оформилия се през втората четвърт на XIX в. възрожденски елит, като желанието за бунт е отстъпило пред убеждението, че свободата е постижима само ако се заложи на духовната пробуда и на просветата. Любопитна в това отношение е характеристиката на Золотович, дадена от Марко Балабанов – негов стипендиант и довереник. В спомените си за човека, който му осигурява възможността да се изучи в Халкинското богословско училище, в Атина и Париж, издателят на сп. „Читалище“ и на в. „Век“ отбелязва: „Георги Золотович, стар момък с известно състояние, патриот, просветен и един от първите съветници по народни работи, без да изпъква много наяве. По религия той бе известен като волтериен и на черковния

¹³ Пак там, 50 – 54, 61.

¹⁴ Вж. например писмото на Константин Ранов до Георги Раковски от 5 януари 1861 г. – Архив на Г. С. Раковски. Т. III ..., с. 122.

въпрос той гледаше просто като на средство и подготовка за добиване после [на] политическа свобода, че инак той не се май отличаваше с твърде нежни чувства към духовните лица, от каквато и народност да бяха те, ако и да отдаваше, от друга страна, всички почести на нашите духовни лица като борци и страдалци за едно народно дело. Като такъв и пред вид на голямата му опитност, съединена с искрено родолюбие, той беше винаги слушан с внимание в събранията на колонията, като се знаеше обаче и се оставяше настрана и за негова само сметка неговият волтерианизъм, с който той впрочем никога не си служеше по водене [на] черковните работи.¹⁵

Можем да се доверим на Марко Балабанов, че неговият благодетел се е опитвал да се въздържа от използване на волтарианския си аршин спрямо делата на родните ни архиереи, но най-вероятно тъкмо неговите възгледи не се нравели на църковните водачи и неслучайно след като Привременният смесен съвет приключва работата си той остава изолиран от последващите събития, свързани с подготовката и провеждането през 1871 г. на църковно-народния събор, който трябвало да изработи устава на Екзархията. Золотович не е избран за представител на цариградските българи в Събора, през 1873 г. не попада и между 25-те представители на търговското съсловие и интелигенцията, които трябва да избераат Екзархийския мирски съвет.

Своеобразният политически остракизъм, на който е подложен през последните предосвобожденски години Георги Золотович от доскорошните си съмишленици, се дължи и на участието му в инициативите на т. нар. „единадесет островитяни“. Золотович е всъщност един от водачите на групата на т. нар. „инвалиди от острова“ – 11 заможни и влиятелни български търговци, предприемачи и общественици, живеещи на о. Халки, които били привърженици

---

¹⁵ Балабанов, Марко. Българска колония в един остров. – Периодическо списание, т. LXXI, 1911, с. 370.

на умерените действия. Противници на силовото скъсване с Патриаршията, те пледирали за българо-гръцко помирение. В търсене на възможния баланс в отношенията между Екзархията и Вселенската патриаршия, те се събрали през м. ноември 1873 г. в метоха на българската църква „Св. Стефан“ и обсъдили първите самостоятелни стъпки на екзархийското ръководство. Обявили се против избора на членове за мирския съвет, тъй като уставът на Екзархията не бил все още утвърден от правителството, както и против решението на новоизбрания български синод да се изпратят екзархийски архиереи в Одрин и Солун.

Позициите на „островитяните“ предизвикали бурни реакции от страна на техните опоненти. Особено неприемливо било предложението да се поиска от Високата порта нов ферман за Екзархията, в който да се отчетат аргументите, с които свиканият от патриарха събор обявил на 16 септември 1872 г. Екзархията за схизматична¹⁶. Огорчен от публичното обругаване и заклеймяване като предател на националната кауза, Георги Золотович се оттегил от обществения живот на цариградската българска община и насочил изцяло вниманието си към търговските дела на своята кантора. Малко по-късно се установил в Монпелие, Франция, откъдето и проследил развоя на Руско-турската освободителна война. През следващите няколко години поддържал короспонденция с близките си роднини и приятели, интересувал се от случващото се в Княжеството и в Източна Румелия, продължавал да дарява средства на български училища и читалища, като още преживе завещал големи суми от които да се помага „на бедни ученици да се доучат в народните училища“¹⁷, но през 1881 г. починал, останал сам и забравен от записаните в политическото си злободневие строители на Нова България.

---

¹⁶ **Маркова**, Зина. Българската Екзархия 1870–1879. София: Изд. БАН, 1989, 64–65.

¹⁷ **Морфов**, Богдан. Цит. съч., с. 9.